TEXT: DANA ADAMOVÁ, FOTO: ARCHIV ORNITA

PODZIM A ZIMA

IDEÁLNÍ ČAS NA VYČIŠTĚNÍ PTAČÍCH BUDEK

Nemalý počet pěvců využívá v době rozmnožování pro své hnízdění různé dutiny a polodutiny. Starých stromů, ve kterých se vhodné dutiny pro ptáky přirozeně vytvářejí, je v současné době nedostatek nejen v lese, ale především v městském prostředí. Proto se začaly městské parky, zahrady a díky projektu „Zvyšování hnízdních možností ptáků ve spolupráci se školami" realizovaném ústavem Ornita také pozemky pražských mateřských a základních škol, gymnázií a dalších zařízení obohacovat o ptačí budky, které mohou ptáci na jaře a v létě k hnízdění využívat. Pro mnohé děti, studenty a jiné pozorovatele ptáků se tak stalo jaro a léto obdobím, kdy se mohli těšit ze společnosti opeřenců a sledovat dospělce i jejich mláďata z bezprostřední blízkosti.

Vyvěšením budek však pomoc, kterou můžeme našemu ptactvu poskytnout, nekončí. S pozdním podzimem a zimou přichází období, kdy nesmíme zapomínat nejen na instalaci ptačích krmítek a pravidelné přikrmování, ale také na kontrolu a čištění ptačích budek. Proč je právě podzim nejvhodnější dobou, kdy čištění budek uskutečnit? Tehdy se vám již nestane, že vyrušíte hnízdící ptáky či jiné živočichy, kteří by mohli budku obývat a zároveň se sem ještě nenastěhovali přezimující návštěvníci, jakými mohou být například plši, plšíci nebo myšice. Kromě toho vyčištěnou budku v zimních měsících ptáci velmi ocení jako úkryt před mrazem i k přenocování. Máte-li u sebe na pozemku ptačí budku, myslete tedy na to, kolika obyvatelům v průběhu roku posloužila nejen k hnízdění, ale také jako úkryt před nepřízněmi počasí, a kolik všemožného, zejména organického materiálu se v ní za tu dobu nashromáždilo. Starý hnízdní materiál v podobě mechu, suché trávy, větviček, peří či chlupů, zbytky trusu a nestrávené potravy by se tak mohl stát vhodným substrátem pro výskyt nejrůznějšího hmyzu včetně nežádoucích parazitů. Přestože většina ptáků hnízdo v budce průběžně uklízí tím, že rodiče vynášejí trus ven z budky, nedokážou ho

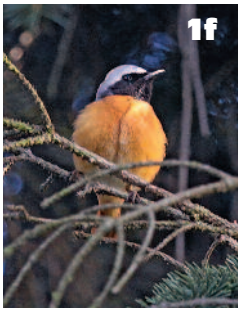

***1** Nejčastější dutinoví hnízdiči:*
a) sýkora koňadra, b) sýkora modřinka, c) špaček obecný, d) vrabec polní, e) brhlík lesní, f) rehek zahradní, g) rehek domácí, h) kavka obecná

v poslední fázi před vylétnutím mláďat vyčistit úplně. Ptačí parazité přenášející některé nemoci dovedou oslabit vylíhlá mláďata nebo ptáci nevyčištěnou budku v příštím roce vůbec neosídlí. Jedině pravidelným čištěním lze výskytu cizopasníků v budce zamezit. Dalším důvodem, proč budky pravidelně čistit, je nashromáždění hnízdního materiálu z několika po sobě následujících sezon, který by pak omezil nebo zcela znemožnil hnízdění příští. Nahromaděný hnízdní materiál většina ptáků v budce ponechává a vytváří na něm další vrstvy, které pak hnízdo posouvají blíže k vletovému otvoru. Vajíčka a mláďata se tak stávají mnohem dostupnější případným predátorům.

I když čištění a údržba ptačích budek je práce jako každá jiná, je možné se na tuto činnost také těšit. Prozradí nám totiž mnohé ze zákulisního života v naší zahradě. Otevřením každé jednotlivé budky tak nahlédneme do „domova“ některého z živočichů vyskytujícího se v naší blízkosti. Nejčastějšími obyvateli ptačích budek jsou a) sýkora koňadra (*Parus major*), b) sýkora modřinka (*Cyanistes caeruleus*), c) špaček obecný (*Sturnus vulgaris*), d) vrabec polní (*Passer montanus*), e) brhlík lesní (*Sitta europaea)*, f) rehek zahradní (*Phoenicurus phoenicurus*), g) rehek domácí (*Phoenicurus ochruros*) a h) kavka obecná (*Corvus monedula*). A protože, každý ptačí druh používá při stavbě hnízda trochu jiný hnízdní materiál, dokážeme podle něj určit, kdo v budce přebýval.

***2** Vysoká mechová výstelka hnízda sýkor koňader dosahuje do úrovně vletového otvoru již po dvou hnízdních sezonách. Na obrázku jsou patrné dvě vrstvy hnízdního materiálu zřetelně oddělené vrstvou trusu, který v budce zanechali ptáci během zimy při ukrývání a nocování.*

***3** Ideální budkou pro sýkoru koňadru je tzv. sýkorník s vletovým otvorem o průměru 32 mm.*

***4** Hnízdo sýkory koňadry snadno poznáte podle vysoké vrstvy mechu s měkce vystlanou hnízdní kotlinkou. Na obrázku je patrný také materiál z červené textilie.*

Hnízdo sýkory koňadry je na první pohled dobře rozeznatelné. Je tvořeno vysokou vrstvou mechu, hnízdní kotlinka je vystlána zvířecími chlupy a jemným

***5** Chcete-li do své zahrady přilákat sýkory modřinky, vyvěste jim budku s vletovým otvorem o průměru 28 mm.*

***6** Hnízda sýkor modřinek a sýkor koňader jsou si k nerozeznání podobná. Na obrázku je hnízdo sýkory modřinky s jemnou svrchní výstelkou.*

7 *Krásně zbarvení špačci obecní ocení hnízdní dutinu v podobě budky s velikostí vletového otvoru 45 mm.*

8 *Při pohledu zvenčí podle trusu pod vletovým otvorem snadno poznáme, že v budce úspěšně vyhnízdili špačci.*

9 *Staré hnízdo špačků obecných tvořené seschlými stébly trav, listy a pírky.*

10 *Ve špaččích hnízdech můžeme nalézt také nestrávené zbytky potravy, jako jsou pecky od třešní.*

11 *Budka vyplněná suchou trávou až po strop nám prozradí, že v ní vyhnízdili vrabci polní.*

12 *Hnízdní kotlinku vrabců nalezneme hluboko uvnitř spirálovitě stočeného tunelu. Nejčastěji bývá vystlaná chlupy a většími holubími pírky.*

peřím. A protože jsou sýkory velmi vynalézavé a přizpůsobivé, městské populace používají jako výstelku také různá umělá vlákna z vyhozených textilií nebo dokonce ustřižené lidské vlasy. Méně často pak v budce narazíte na hnízdo sýkory modřinky. Že budku obývala právě sýkora modřinka a nikoliv sýkora koňadra, si můžete být zcela jisti pouze v případě, jedná-li se o takzvaný malý sýkorník s průměrem vletového otvoru 28 mm, kterým se sýkora koňadra už dovnitř neprotáhne. Hnízdo sýkory modřinky je stejně jako hnízdo sýkory koňadry tvořeno vrstvou mechu, chlupy, jemnými stébly a pírky, případně vlnou a umělými vlákny. Rozdíl mezi hnízdem sýkory koňadry a sýkory modřinky je natolik nevýrazný,

že je od sebe nerozezná ani zkušený ornitolog. Materiál přinášený do budek bývá obvykle jemnější, napomoci by nám však mohlo kupříkladu zanechané ocasní pírko či křídelní letka.

Jiným obyvatelem, kterého můžete usvědčit již od pohledu na budku zvenčí, je špaček obecný. Pod vletovým otvorem je často patrný trus, který tam špačci před opuštěním hnízda zanechali. Uvnitř budky pak nalezneme hnízdo, které zdaleka není tak čisté a úhledné jako hnízdo sýkorčí. Špačci ke stavbě svých hnízd používají hrubá stébla trav, větvičky, byliny a květiny. Na rozdíl od sýkor, špačci svá mláďata krmí nejen hmyzem, ale později také různými dužnatými plody. Přestože v počáteční fázi vývoje mláďat odnášejí rodiče trus z budky ven stejně jako jiní ptáci, hnízdo po špačcích bývá silně znečištěno nejen trusem z pozdější fáze hnízdění, ale také zbytky potravy, kterými jsou například pecky od třešní.

Zdá se vám, že je vaše ptačí budka plná uschlé trávy, která čouhá ven z vletového otvoru? Pak jste poskytli hnízdní útočiště vrabci polnímu, který si k hnízdění vybírá také nejrůznější dutiny. Po otevření budky se ukáže jeho velkolepá stavba spletená ze stébel, kořínků, suché trávy a pírek do podoby spirálovitého tunelu, jenž ve většině případů vyplní budku až do úrovně vletového otvoru. Hnízdní kotlinka je vystlána jemnějším rostlinným materiálem a peřím.

Velmi snadno identifikovatelným hnízdem zevnitř i vně je hnízdo brhlíka lesního. Velikost vletového otvoru si vždy upravuje hlínou. Vstup do budky je pak lépe chráněn proti konkurentům i predátorům. Při čištění budky můžeme bláto u vletového otvoru ponechat. Brhlíci jsou teritoriální a rádi využívají stejnou dutinu či budku i několik po sobě následujících hnízdních sezon. Uvnitř budky, ve které zahnízdil brhlík, pak nalezneme lupínky borové, modřínové nebo dubové kůry navrstvené do úhledné hromádky.

Méně často se vám v sýkorníku či špačkovníku usadí rehek zahradní. Jeho hnízdo obsahuje množství různorodého materiálu, jako jsou stébla trav, kořínky, listí a mech. Bude-li vám připadat, že hnízdo, které jste v budce nalezli, není podobné ani jednomu doposud zmiňovanému

13 *Brhlík lesní si velikost vletového otvoru upravuje blátem smíchaným se slinami.*

14 *Větší množství bláta v budce, která se kvůli němu při čištění hůře otevírá, nám prozradí, že v budce hnízdil brhlík lesní.*

15 *Výstelka hnízda brhlíka lesního je tvořena šupinkami stromové kůry.*

16 *Rehek zahradní pro své hnízdění nejraději využívá budky typu špačkovník.*

17 *Hnízdo rehka zahradního poznáme podle množství různorodého materiálu, jako jsou stébla trav, kořínky, listí a třeba také pozůstatky starého vosího hnízda.*

druhu, je velmi pravděpodobné, že ve vaší budce vyhnízdil právě rehek zahradní.

Disponuje-li váš pozemek kromě budek primárně určených k hnízdění sýkor a špačků také tzv. rehkovníky a kavkovníky, dá se očekávat, že se při jejich pravidelném čištění a údržbě seznámíte i s jinými typy hnízd. Rehka domácího můžeme ve městech spatřit častěji než rehka zahradního. Pro založení hnízda si vybírá polodutiny, kterými mohou být skuliny ve zdech nebo shora krytých místech na traverzách či okapových rourách. Pokud mu však vhodně umístíte polobudku, sesbíraná stébla, kořínky, mech a listí seskládá do úhledného hnízda, jehož kotlinku vystele stejně jako rehek zahradní peřím a chlupy. A že není budka jako

18 *Polobudky jsou ideálním místem k hnízdění rehka domácího, který v uzavřené budce nezahnízdí.*

19 *Hnízdo kavky obecné je tvořeno různorodým materiálem, rostlinný však převažuje.*

20 *Sršně obecné ptačí budku zcela zaplní několika poschodími pláství. Na podzim však sršně hnízdo opouštějí a už nikdy je znovu nevyužijí. Proto můžeme zbytky sršního hnízda při čištění budky bez obav kompletně odstranit.*

21 *Vosy obecné svá hnízda stejně jako sršně na podzim opouštějí. Když budku důkladně vyčistíme, budou ji moci na jaře opět obydlet ptáci.*

budka, o tom vědí své ti, kteří do korun vzrostlých stromů někdy upevňovali budku vytvořenou k hnízdění kavky obecné. Ty hnízdí s oblibou v koloniích a hnízda si staví ve větších dutinách z rostlinného materiálu, chlupů, hadrů, kůry, zeminy apod.

Při podzimním čištění můžeme v budce najít pobytové stopy nejen po ptácích, ale i po nejrůznějších dalších obyvatelích, kteří v budce hledají úkryt. Nejčastěji to jsou bezobratlí živočichové, jejichž těla, svlečky a trus nám prozradí, kdo budku obýval. Spatříme-li po otevření ptačí budky stavbu z komůrek a pláství typickou pro blanokřídlý hmyz, obyvateli budky

mohly být vosy nebo sršně. Zda šlo o sršně obecné, se dá rozpoznat podle větších šestibokých komůrek umístěných v několikaposchoďových plástvích, které ptačí budku zcela zaplní. V ptačích budkách na slunných a suchých místech pak můžeme nalézt několikavrstevné hnízdo vos, které může vyplnit i značnou část budky. Na podzim a v zimě bývá vosí hnízdo prázdné, na dně budky však často nalezneme i několik uhynulých jedinců.

Dalšími zástupci z řad blanokřídlého hmyzu, kteří se rádi nastěhují do ptačích budek, jsou čmeláci a mravenci. Čmeláci rádi využijí mechovou výstelku, kterou

22 *Čmeláci obývají nejčastěji opuštěné díry po zemních hlodavcích nebo využívají stará hnízda ptáků jako například zde hnízdo sýkor koňader.*

v budce po vylétnutí zanechaly sýkory. Vrstva mechu je pro čmeláky ideálním substrátem k úkrytu a založení kolonie. Poté, co čmeláci své hnízdo opustí, zůstává v budce velké množství nečistot včetně uhynulých těl dělnic a zbytků voskových komůrek, do kterých kladla královna vajíčka.

Mravenci se pak mohou vyskytovat v budkách ptáky neobydlených i obydlených. Svoje kolonie si vytvářejí ve starých hnízdech nebo prázdných budkách, ve kterých se následně mohou usadit ptáci. Přestože nám mravenci mohou zprvu připadat naprosto neškodní, v ptačích budkách příliš vítanými nájemníky nejsou. Mohou totiž hnízdící ptáky svojí přítomností obtěžovat nebo přímo ohrožovat jejich malá ptáčata. Dalším hmyzem, který se může ukrývat ve velkých počtech v ptačích budkách, jsou zcela neškodní

škvoři. Ti se na rozdíl od mravenců vyskytují spíše v budkách opuštěných, které využívají ke svému úkrytu přes den a v noci vyrážejí do okolí. Škvoři se živí mšicemi, jsou tedy v našich zahradách vítanými návštěvníky. Podpořit jejich výskyt můžeme například výrobou a instalací tzv. hmyzích domečků. V některých budkách na nás pak mohou čekat zástupci tvarově i barevně pestřejších skupin hmyzu.

Díky čištění a údržbě ptačích budek tak získáte příležitost prohlédnout si zblízka různé druhy ploštic nebo svlečky po kuklách sluněčka východních. Tato krásně zbarvená a velká sluněčka jsou však u nás invazní a vytlačují naše původní sluněčko sedmitečné. Jiným invazním hmyzem, se kterým se můžete setkat při podzimním čištění ptačích budek, jsou blánatky lipové. Tyto drobné ploštice se k nám šíří ze Středomoří a na kmenech stromů tvoří velké shluky přezimujících jedinců. Při čištění budek musíme počítat s tím, že do nich čas od času zavítají také pavouci. Pro někoho mohou být pavouci v budce nepříjemným překvapením, jsou však lidem i ptačím obyvatelům zcela neškodní. Právě naopak, pavouci jsou vítanou kořistí mnoha ptáků, a proto se s nimi v budce setkáme spíše až po ukončení hnízdní sezony.

23 *Mravenci si pro zbudování své kolonie vybírají zejména stará hnízda špačků.*

24 *Ukázka nevyčištěné budky, kterou dříve obývali mravenci, nyní s hnízdem sýkory koňadry. V takovém případě by mravenci mohli ohrozit úspěšné vyvedení mláďat.*

25 *Ptačí budky skýtají ideální útočiště pro škvory, kteří se v nich ukrývají ve velkých počtech.*

S koncem hnízdní sezony a přicházejícím podzimem tedy zdaleka nekončí dobrodružství z poznání, které nám přináší přítomnost ptačích budek v našich zahradách. Navíc zodpovědným přístupem k péči o ptačí budky budeme mít velký podíl na zvyšování hnízdních možností našeho zpěvného ptactva, které se nám na jaře a v létě odmění svým zpěvem i svitořením ptačích mláďat ve větvích.

26 *Na podzim je možné na stromech i v budkách pozorovat shluky stovek až tisíců jedinců blánatky lipové, ploštice, která se k nám šíří ze Středomoří.*

27 *O tom, že různé druhy pavouků mohou obývat ptačí budky dlouhodobě, svědčí například jejich svlečky, které musí pavouk vytvářet v průběhu svého růstu.*

28 *Pavučina před vletovým otvorem již z dálky napovídá, jaký živočich budku na konci hnízdní sezony osídlil.*